СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА
КОНФЕРЕНЦИЯ

ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ – 30 ГОДИНИ СЛЕД НАЧАЛОТО НА ПРОМЕНИТЕ

Свищов, 22 ноември 2019 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 75 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2020

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Иван Марчевски – Ректор на СА „Д. А. Ценов“ - Свищов
Проф. д.б.н. Диана Петкова – Председател на Съюза на учените в България
Доц. д-р Тодор Кръстевич – Зам. ректор „Научноизследователска и проектна дейност“ на СА „Д. А. Ценов“
Доц. д-р Красимира Славева – Председател СУБ – клон Свищов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Гл. ас. д-р Зоя Иванова
Гл. ас. д-р Любка Илиева

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Председател:
Проф. д-р Атанас Атанасов
Членове:
Проф. д-р Поля Ангелова
Проф. д-р Маргарита Богданова
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Христо Сирашки

НАУЧНИ СЕКРЕТАРИ
Гл. ас. д-р Зоя Иванова
Гл. ас. д-р Любка Илиева

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-1815-6

СЪДЪРЖАНИЕ

ИКОНОМИКС, ФИНАНСИ, ЗАСТРАХОВАНЕ, СОЦИАЛНО ДЕЛО

Напълно автоматизирания луксозен комунизъм – опит за подмяна на идеологията с технология
Проф. д.н. Борислав Борисов, докт. Дмитрий Лем 7

Бюджетно осигуряване на националната сигурност – състояние и тенденции за периода 2010 – 2019 г.
Проф. д-р Андрей Захариев, ас. д-р Стефан Станимиров, докт. Русалин Русалинов.....18

За информационното общество в България – 30 години след началото на промените
Проф. д-р Йордан Василев 27

Човешките ресурси в здравеопазването (2009-2019 г.)
Доц. д-р Анастасия Марчева, гл. ас. Милена Владимирова.....35

Реформата в българското данъчно облагане и икономиката в сянка
Доц. д-р Валентин Милинов 43

Надзор върху застрахователната дейност в България в контекста на защитата на интересите на застрахованите
Доц. д-р Венцислав Василев 51

Българската икономика преди и след 30 години: източници на растежа
Доц. д-р Вера Пиримова 58

Глобализацията на съвременната икономика и мястото на България в нея
Доц. д-р Людмил Несторов 67

Осигурително-технически аспекти на взаимовръзката „вход – изход“ през призмата на адекватността и еквивалентността на пенсионноосигурителната система в България
Доц. д-р Пламен Йорданов, докт. Жанета Ангелова 76

Застраховането като възможност за осигуряване на допълнителен доход на хората в надработоспособна възраст
Доц. д-р Румен Ерусалимов 84

Конвергенция на финанси и застраховане в България –
проявления, тенденции, възможности
Доц. д-р Стоян Проданов.....93

Анализ на показателите за капиталова адекватност на банките
в България през периода 2007 – 2018 г.
Гл. ас. д-р Аглика Кънева 102

Еволюция на държавния надзор върху застрахователната
дейност в България
Гл. ас. д-р Анелия Панева 113

30 години пазарна икономика в България: ефекти върху заетостта
Гл. ас. д-р Елка Сярова.....121

Оценка състоянието на задлъжнялостта в подсектор
„Местно самоуправление“
Гл. ас. д-р Петко Ангелов, докт. Силвия Заркова.....129

Развитие и усъвършенстване на институционалната структура
на пазара на труда в България
Гл. ас. д-р Таня Илиева 137

Пъзел с изменчивостта – методология за тестване на БФБ
Гл. ас. д-р Цвета н Павлов 144

Осигуряване в Универсален пенсионен фонд – състояние
и възможности
Ас. д-р Йордан Йорданов.....153

Инвестирането във ВЕЦ като важен възобновяем енергиен източник
в България
Ас. д-р Стефан Станимиров, докт. Мирослав Костадинов.....161

Мястото на преките чуждестранни инвестиции
в българската икономика
Ас. Елица Петкова.....168

Парите – начален и краен стимулатор и ограничител на банковото
външнотърговско посредничество (Финансово-правни аспекти)
Ас. Игнат Папазов 177

Стрес тестовете на българската банкова система в контекста
на регулаторните изисквания на Базел III
Докт. Беатрис Любенова 184

Инвестиционните банки и ипотечните облигации
Докт. Борислав Киров 196

Презастраховането като инструмент за управление на риска
Докт. Вахан Бохосян 205

Отражение на петролните ценови шокове върху световната
икономика
Докт. Даниел Тунчев 211

Българският модел на системата „бонус-малус" и поредното
предизвикателство пред застрахователните компании
Докт. Михаела Монова 220

Проблеми и предизвикателства пред холдинговите дружества
в България
Докт. Теодора Цветкова 228

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, АНАЛИЗ, СТАТИСТИКА

Същност и възможности за счетоводно отчитане
на специализираните пенсионни резерви в пенсионноосигурителните
дружества
Проф. д-р Атанас Атанасов 239

Съвременната агростатистика в България – началото
Проф. д-р Поля Ангелова 247

Стандартизация на счетоводството в предприятията от публичния
сектор в Република България
Доц. д-р Венцислав Вечев 255

Значими изменения в счетоводството в резултат на настъпилите
социално-икономически промени през последните 30 години
Доц. д-р Галина Чиприянова 261

Структурните промени в българската икономика и влиянието им
върху външната търговия и икономическия растеж
Доц. д-р Красимира Славева 270

Първи период в развитието на статистическия анализ
на „Отдалечени наблюдения“ ("OUTLIERS")
Доц. д-р Любомир Иванов **281**

Оценка на достъпа до интернет в дейността на предприятията
Доц. д-р Маргарита Шопова **288**

Стопански счетоводен анализ на ефективността и финансовата
стабилност на предприятието
Доц. д-р Марко Тимчев **296**

Правни аспекти на трансферното ценообразуване при данъчно
облагане в Р България
Доц. д-р Пенко Димитров **305**

Дуално или триално обучение по контролни дисциплини във висшето
образование – проблеми и предимства
Доц. д-р Пепа Стойкова **313**

Сравнителен анализ на финансирането на висшето образование
в страните от Европейския съюз
Доц. д-р Пламен Петков **324**

Предизвикателства пред одиторите в контекста на разширеното
докладване
Доц. д-р Силвия Костова **333**

Оценката на риска при извадковото изучаване в одита
Доц. д-р Стела Касабова **341**

Развитие на контрола върху акцизите през последните 30 години
Гл. ас. д-р Жельо Желев **347**

Мрежов модел за пътуване в България с БДЖ при планиране
на маршрут за пътуване с прикачване
Гл. ас. д-р Миглена Иванова **355**

Счетоводната професия в перспектива – умения и компетенции
Гл. ас. д-р Радосвета Кръстева-Христова **364**

Оценка на икономическото сближаване между областите в България
Гл. ас. д-р Тихомир Върбанов **371**

Проблеми при прилагането на разширения критерий на Дики-Фулър
Ас. д-р Евгени Овчинников 379

МЕНИДЖМЪНТ, МАРКЕТИНГ, МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ ПЛАНИРАНЕ, ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

Comparative Analysis of the Competitiveness of the Balkan Countries
Prof., PhD Lyubcho Varamezov.....387

Lean Management във висшето образование
Проф. д-р Маргарита Богданова 394

Стратегическият маркетингов мениджмънт – перспектива
за развитие на туристическите бизнес организации в България
Доц. д-р Ваня Григорова 403

Приложение на Big Data анализа за защита на информацията
Доц. д-р Веселин Попов, доц. д-р Петя Емилова 411

Проблемът с текучеството на персонала в българските предприятия
Доц. д-р Галина Захариева, докт. Дритон Сюлча.....419

Управление на преживяванията на персонала – фактор
за организационно развитие
Доц. д-р Ирена Емилова, гл. ас. д-р Милен Динков.....427

Подобряване на отрасловата свързаност чрез изграждане
на железопътния участък по коридор № 9
Доц. д-р Камен Петров, докт. Радослав Костев 436

Потенциал на индустриалния интернет за нещата за подобряване
на производствените процеси
Доц. д-р Наталия Маринова 445

Професионалното обучение и особености на системата
за професионално образование и обучение
Доц. д-р Христо Сирашки 453

Повишаване качеството на обслужване на клиенти чрез въвеждане
на нови технологии в търговията
Гл. ас. д-р Венцислава Минкова.....465

Предимства на гъвкавото управление на проекти и въздействието върху проектния риск
Гл. ас. д-р Евелина Парашкевова.....473

Социално-икономически промени - управленски аспекти
Гл. ас. д-р Елена Йорданова 481

Приложение на web 2.0 технологиите за споделяне на научни изследвания, ресурси и резултати
Гл. ас. д-р Кремена Маринова-Костова.....487

Съвременни предизвикателства пред управлението на регионалното развитие в Република България
Гл. ас. д-р Методи Иванов.....495

Маркетингови комуникации на българския бизнес в дигитална среда
Гл. ас. д-р Мирослава Ценкова 502

Местното самоуправление в България – някои основни постановки
Гл. ас. д-р Юлиян Господинов 510

Степен на интегрираност на приоритетите за интелигентна специализация в плановите документи
Ас. д-р Мариела Стоянова 518

Концепция за многостепенно управление: възникване, развитие, перспективи
Докт. Димитрина Проданова.....524

Развитие на електронната търговия в България през последните 30 години
Докт. Михаела Маркова.....533

ИКОНОМИКА НА ОТРАСЛИТЕ

Устойчивост в развитието на туризма в националната бизнес среда
Проф. д.ик.н. Таня Горчева 543

Българската индустрия – тридесет години по-късно
Проф. д-р Анета Денева.....551

Подпомагане на доходите на производителите от аграрния сектор
Доц. д-р Виолета Блажева 560

Съвременни измерения на управлението на талантите
Доц. д-р Искра Пантелеева 566

Значение на инфраструктурните коридори за регионалното икономическо развитие на България
Доц. д-р Камен Петров 574

Изследване на възможностите за развитие на туристическа дестинация „Свищов“
Доц. д-р Любка Илиева 583

Градско земеделие – алтернатива или необходимост
Доц. д-р Марина Николова 592

Теоретико-приложни аспекти на мърчандайзинга в българската търговска практика
Доц. д-р Петранка Мидова 603

Туристическите агенти, резервационните услуги на туроператорите и свързаните с тях дейности в България 30 години след началото на промените
Доц. д-р Петя Иванова 611

Изследване необходимостта от придобиване на търговски умения по женско предприемачество
Доц. д-р Светослав Илийчовски, доц. д-р Теодора Филипова 618

Бизнес среда и предприемаческа дейност на българските пивоварни предприятия
Доц. д-р Сергей Найденов 626

Атрибутивно анализиране на асортиментното разнообразие в точките на продажби
Доц. д-р Симеонка Петрова 634

Периодът на прехода – 30 години растеж на регионалните дисбаланси
Доц. д-р Тихомир Личев 642

Социална работа и социално предприемачество
Гл. ас. д-р Ваня Ганева 652

Анализ на сезонността в търговията
Гл. ас. д-р Венцислав Перков 660

Разкриване на нефинансова информация от големите български държавни предприятия
Гл. ас. д-р Емил Николов 667

Подходи за управление на риска в търговските предприятия
Гл. ас. д-р Зоя Иванова 676

Проблеми и предизвикателства пред развитието на туризма в България
Гл. ас. д-р Любомира Тодорова 684

Развитие на туристическа дестинация България като част от интернационалния туристически пазар
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 690

Анализ на предприемаческите нагласи в България
Ас. д-р Ивайло Костов 698

Устойчиво развитие на българската индустрия
Докт. Айтен Сабри 706

Значение на пътната инфраструктура като фактор за подобряване състоянието на горскостопанските предприятия
Докт. Руслан Коларов 714

Анализ на възможни решения за преодоляване на височинните ограничения и ограниченията в газенето през канала море-езеро за по-големи плавателни съдове създавани от Аспарухов мост
Инж. Дойчин Ников, Красимира Вангелова 722

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ – 30 ГОДИНИ СЛЕД НАЧАЛОТО НА ПРОМЕНИТЕ

Свищов, 22 ноември 2019 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 75 години от създаването на Съюза на учените в България

ISBN 978-954-23-1815-6

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов”
Свищов, ул. Градево № 24

740

ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ И ОСОБЕНОСТИ НА СИСТЕМАТА ЗА ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ

Доц. д-р Христо Сирашки
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ Свищов,
h.sirashki@uni-svishtov.bg

Резюме: *Професионалното обучение е един от основните инструменти за създаване на интелигентна, устойчива и приобщаваща икономика. Концепцията за превръщането на ученето през целия живот в реалност е ключов фактор, както за развитие на бизнеса, така и за устойчивото социално-икономическо развитие в нашата страна.*

Ключови думи: *професионално обучение, център за професионално обучение, професии.*

JEL: M53, I20, I29.

PROFESSIONAL TRAINING AND FEATURES OF THE PROFESSIONAL EDUCATION AND TRAINING

Assoc. prof. Histo Sirashki, PhD
D. A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov,
e-mail: h.sirashki@uni-svishtov.bg

Abstract: *Professional training is one of the main tools for creating a smart, sustainable and inclusive economy. The concept of making lifelong learning a reality is a key factor for both business development and sustainable socio-economic development in our country.*

Keywords: *professional training, center for professional training, professions.*

JEL: M53, I20, I29.

Въведение

В настоящата разработка се обръща внимание на същността на професионалното образование и обучение. Акцент се поставя върху процеса на обучение, обучителните институции, регламентирани в

нормативната база и върху целите на Стратегията за развитие на професионалното образование и обучение в Република България за периода 2015-2020 г. Всичко това е с цел да се разкрие потенциала на професионалното обучение и неговата роля за всички аспекти на развитие на бизнеса у нас. Представени са различните възможни форми за професионално обучение, основната задача на системата за професионално образование и обучение, която е свързана с придобиване на професионална квалификация, придобиване на правоспособност за професии, упражняването на които изисква такава, включително и за упражняване на регулирани професии.

Основен текст

Професионалното обучение се осъществява както в професионални гимназии, професионални колежи, училища по изкуствата и центрове за професионално обучение; спортни училища; духовни училища - когато осигуряват професионална подготовка в професионално направление „Религия“; училища в местата за лишаване от свобода; специални училища - възпитателни училища интернати и социално-педагогически интернати; обединени училища, средни училища, профилирани гимназии, вечерни училища и специални училища - за обучение и подкрепа на ученици със сензорни увреждания, в отделни паралелки в тях.

В стратегията за развитие на професионалното образование и обучение в Република България за периода 2015-2020 г. се посочва, че през последните десетилетия убедеността, че професионалното образование и обучение (ПОО) е ключов фактор за устойчивото социално-икономическо развитие в Европа, нараства. Европейските инициативи в отговор на бързите промени в икономиката и обществото изискват перманентно подобряване на системите за професионално образование и обучение и модернизация на базата, така че тези системи да допринесат за увеличаване на заетостта и социалната интеграция, да дадат възможност на всеки за учене през целия живот и да улеснят достъпа до повишаване на квалификацията, в съответствие с нуждите на обществото и пазара на труда. (https://www.navet.government.bg/bg/media/Strategia-POO-2014.pdf)

Закона за професионалното образование и обучение дава правото обучение за придобиване на професионална квалификация да осъществяват министерства, общини, висши училища, университетски и многопрофилни болници, организации на работодатели, организации на работници и служители и отделни работодатели.

(https://www.navet.government.bg/bg/media/ZPOO-2018.pdf) Професионални знания, умения и компетентности могат да се придобият и чрез неформално обучение и информално учене.

Организацията на процеса на обучение е пряко свързана с осигуряване на качество на обучението. Качеството е съвкупност от характеристики на професионалното образование и обучение, които са в съответствие с очакванията и потребностите на личността и на обществото.

В този смисъл, институциите осигуряват качество на професионалното образование и обучение чрез изграждане на вътрешна система за осигуряване на качеството при спазване на държавните образователни стандарти за придобиване на квалификация по професии и на действащото законодателство. Професионалните колежи и ЦПО разработват вътрешната си система за осигуряване на качеството при условия и по ред, определени в наредба на министъра на образованието и науката, съгласувана с министъра на труда и социалната политика, министъра на икономиката, министъра на културата, министъра на младежта и спорта и министъра на земеделието, храните и горите.

Обучаемите могат да изберат формата на обучение. ПОО се организира в осем различни форми на обучение, въпреки че не всички програми се предлагат във всички форми.

Форми на обучение в ПОО:

- ✓ Дневна - Обучението се провежда между 7 и 19 ч. и не продължава повече от 8 часа на ден, 5 дена в седмицата.
- ✓ Вечерна - Обучението се провежда след 17 ч. и не продължава повече от 6 часа на ден, 5 дена в седмицата.
- ✓ Задочна - Включва интетзивни занятия в училище, самостоятелно учене и изпити по всеки предмет/ модул.
- ✓ Индивидуална - Организира се за индивидуални обучаеми лица и включва индивидуални занятия, самостоятелно учене и изпити по всеки предмет/ модул.
- ✓ Дистанционна - Индивидуално или групово, базирано на информационна и комуникационна техника обучение, което включва дистанционни занятия, самостоятелно учене, обратна връзка за резултатите от ученето и присъствени изпити по всеки предмет/ модул.
- ✓ Дуална - Организира се от доставчици на ПОО, в сътрудничество с работодатели и включва обучение чрез работа в реална работна среда, наред със занятията в училище.

- ✓ Самостоятелна - Състои се от самостоятелно учене и изпити

Според изследване, Най-популярната форма на обучение за учениците в средното професионално образование е дневната. През 2017 г. тя се предпочита от 85.9% от обучаемите лица в ПОО, докато 7.10% предпочитат задочната форма, а 4.49% - самостоятелната. Индивидуалната и комбинираните форми на обучение са въведени с цел осигуряване на възможности за по-гъвкаво обучение за ученици със специални образователни потребности или ученици, които поради някаква причина не могат да посещават редовните дневни занимания в училище. Практическото обучение (учебна практика, производствена практика, обучение чрез работа) е задължителен елемент от всяка програма за ПОО. В национален контекст практическото обучение, което се провежда на място в училищата като част от редовните занимания в рамките на учебната година, се нарича учебна практика. При професии, свързани с високотехнологични процеси обучението се провежда в реална работна среда. Провеждането на практическо обучение в предприятието (за период от две седмици или месец) в края на 11 и 12 клас се нарича производствена практика. Часовете, предвидени за практическо обучение са не по-малко от 70% от общия брой учебни часове за отраслова и специфична професионална подготовка за професиите със степен на професионална квалификация, съответстваща на ниво 2 по НКР/ ЕКР, не по-малко от 60% за професиите със степен на професионална квалификация, съответстваща на ниво 3, и не по-малко от 50% за професиите със степен на професионална квалификация, съответстваща на нива 4 и 5. ((Cedefop), 2018)

Изискванията за включване в програмите за ПОО са свързани с минимална възраст, здравословно състояние, входящо образователно равнище и входящо квалификационно равнище. Минималната възраст на кандидата в годината на кандидатстването е 13 години за училищата, и 16 години, когато обучението се извършва от друга обучаваща институция (ЦПО и др.). Здравословното състояние на кандидата се удостоверява с медицински документ, доказващо, че професията, по която желае да се обучава, не му е противопоказна. Входящото минимално образователно равнище на кандидата е завършен клас или етап от основното или средното образование, завършен начален етап на основното образование или успешно завършен курс за огрмотяване по разпоредбите на Закона за насърчаване на заетостта.

По данни на НСИ (НСИ) институции в системата на професионалното образование и обучение са:

- Професионални училища (осъществяват образование и обучение):
- Професионални гимназии (373 броя);
- Професионални паралелки в други неспециализирани и в специалните училища;
- Училища по изкуствата (22 броя);
- Спортни училища (24 броя);

Институции за обучение на възрастни (осъществяват само професионално обучение):

- ✓ Професионални колежи (36 броя);
- ✓ Центрове за професионално обучение (1006 броя).

От представената информация, най-голям е броят на центровете за професионално обучение (ЦПО). Центровете за професионално обучение и центровете за информация и професионално ориентиране са държавни, общински или частни, български с чуждестранно участие и чуждестранни. Всички ЦПО са получили лицензия за осъществяване на професионално обучение или на професионално ориентиране. Лицензията за професионално обучение или за професионално ориентиране се издава от Националната агенция за професионално образование и обучение.

Закона за професионалното образование и обучение (https://www.navet.government.bg/bg/media/ZPOO-2018.pdf) регламентира организацията, институциите, управлението и финансирането на системата на професионалното образование и обучение. Чрез него се цели осигуряване на правото на професионално образование и обучение на гражданите, съобразно личните им интереси и възможности, задоволяване на потребностите от квалифицирана работна сила, конкурентоспособна на пазара на труда. Осигурявате се условия за функциониране и развитие на системата на професионалното образование и обучение, основаващи се на сътрудничество между нейните институции и органите на изпълнителната власт и на местното самоуправление и социалните партньори.

Целта е да се подготвят гражданите за реализация в икономиката и в другите сфери на обществения живот, като се създават условия за придобиване на професионална квалификация и за нейното непрекъснато усъвършенстване.

Основната задача на системата за професионално образование и обучение е свързана с придобиване на професионална квалификация, придобиване на правоспособност за професии, упражняването на които изисква такава, включително и за упражняване на регулирани

професии. Непрекъснато усъвършенстване на професионалната квалификация, формиране на мотивационна система за реализация в гражданското общество и формиране на обща култура на основата на националните и общочовешките ценности. Всичко това се осъществява при спазване на изискванията за осигуряване на качество на професионалното образование и обучение.

Същността се състои в следното:

✓ Професионално образование, осъществявано в професионалните гимназии включва обучение за усвояване на общообразователния минимум за средно образование, както и обучение за придобиване на професионална квалификация.

✓ Професионално обучение, осъществявано от ЦПО и професионалните колежи, се предлага на обучаеми лица над 16 годишна възраст. То не включва общообразователна подготовка, която следва да бъде придобита преди включване в съответната програма за професионално обучение

✓ Придобиването на степените на професионална квалификация се различава от придобиването на образователно равнище (основно, средно и висше образование); квалификациите могат да бъдат придобити в допълнение към образователната степен и са свързани с определена професия.

Както се посочва в ЗПОО (https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134673921), професионалното обучение осигурява придобиването на квалификация по професия или по част от професия, както и усъвършенстването ѝ. Условията са определени със ЗПОО и Закона за предучилищното и училищното образование. Осигурява се и завършването на класове от средната степен на образование.

В този смисъл професионалното обучение включва:

1. Начално професионално обучение - придобиване на първоначална квалификация по професия или по част от професия;

2. Продължаващо професионално обучение - актуализиране, разширяване или надграждане на придобитата квалификация по професия или по част от професия.

В Закона се дава възможност и за валидирането на професионални знания, умения и компетентности е признаване на придобити знания, умения и компетентности по професия или част от нея, получени чрез неформално обучение или информално учене, с цел достъп до обучение за придобиване на професионална квалификация и улесняване на достъпа до пазара на труда.

Професионалното образование осигурява придобиването на средно образование и на квалификация по професия. Професионалното образование и професионалното обучение може да се осъществяват и по пътя на обучение чрез работа т. нар. дуална система на обучение, което дава възможност на обучаемите лица да придобият реален трудов опит, да се запознаят с търсените от работодателите умения, както и с уменията, които биха улеснили реализацията им на пазара на труда.

В България ПОО се осъществява основно в системата на училищното образование. Приоритетите на ниво ЕС са тясно свързани с предизвикателствата пред държавата и националните приоритети в областта на ПОО: намаляване броя на преждевременно напускащите образователната система, осигуряване на качеството и съответствието на ПОО с нуждите на пазара на труда, както и предоставяне на подкрепа за учителите и обучаващите. ((Cedefop), 2018) Както е известно, дори и най-високите квалификации, придобити чрез ПОО, не биха могли да гарантират на завършилите успешна реализация в икономиката и в други сфери на обществения живот, ако не отчитат гражданските и универсални компетентности, и ако не са ориентирани към актуални професии и умения. Подобна констатация е валидна в още по-голяма степен при липса на ангажираност от страна на работодателите, и при процент на участие в учене за възрастни, който продължава да бъде сред най-ниските в ЕС.

Обучението се предлага най-вече от лицензирани доставчици на ПОО, като това са Центрове за професионално обучение, както и от други организации.

Според законодателството професионалното обучение след завършено средно образование, осъществявано по програми за обучение, които не се считат за висше образование, води до придобиване на степен за професионална квалификация, а не до придобиване на образователна степен.

Степента на професионална квалификацията е свързана с определена професия, и се придобива отделно от придобиването на образователна степен (основно, средно или висше образование). Тя може да се придобие като допълнение към средното образование, като получената диплома е еднаква за общото и за професионалното образование, и дава право за продължаване на образованието или за професионално обучение. (Дискусия между експерти от Cedefop и разработващите националните политики, проведена на 2-4 октомври 2017 г. в София. , 2017)

В сферата на висшето образование не се осъществяват програми за ПОО. Висшите училища могат да създават центрове за професионално обучение и да осъществяват професионално обучение, което не се счита за висше професионално обучение. Партньорството между ПОО и институциите във висшето образование улеснява прехода от ПОО, завършено в рамките на средното образование, към програмите за висше образование.

Професионалното ориентиране, професионалното обучение, професионалното образование и валидирането на професионални знания, умения и компетентности се осъществяват по професии и специалности, включени в Списъка на професиите за професионално образование и обучение. Списъкът се утвърждава от министъра на образованието и науката след съгласуване с министъра на труда и социалната политика, както и със съответните отраслови министри и с представителните организации на работодателите и на работниците и служителите на национално равнище.

Професиите и специалностите се класифицират в професионални направления и по степен на професионална квалификация. Степените на професионална квалификация, придобивани по този закон, са първа, втора, трета и четвърта.

За съответните степени на професионална квалификация се изисква:

- ✓ за първа степен - придобити професионални знания, умения и компетентности за упражняване на професии, включващи рутинни дейности, извършвани при неизменящи се условия (най- малко 70% часа за практическо обучение – ниво 2 по НКР/ЕКР;
- ✓ за втора степен - придобити професионални знания, умения и компетентности за упражняване на професии, включващи дейности с комплексен характер, извършвани при изменящи се условия(най-малко 60% часа за практическо обучение) – ниво 3 по НКР/ЕКР;
- ✓ за трета степен - придобити професионални знания, умения и компетентности за упражняване на професии, включващи дейности с комплексен характер, извършвани при изменящи се условия, както и поемане на отговорности за работата на други лица(най-малко 50% часа за практическо обучение) – ниво 4 по НКР/ЕКР;
- ✓ за четвърта степен - придобити професионални знания, умения и компетентности за упражняване на професии, включващи широк кръг дейности с комплексен характер, извършвани при изменящи се условия, както и поемане на управленски отговорности за рабо-

тата на други лица и за разпределяне на ресурси (най-малко 50% часа за практическо обучение) - ниво 5 по НКР/ЕКР.

Съгласно чл. 8 от ЗПОО (https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134673921) входящото минимално образователно и/или квалификационно равнище за придобиване на съответните степени на професионална квалификация или на квалификация по част от професия са:

1. За първа степен:

а) завършено основно образование - за ученици;

б) завършен VII клас - за ученици и за лица, навършили 16 години, със специални образователни потребности;

в) завършен първи гимназиален етап - за ученици по допълнителен държавен план-прием;

г) завършен начален етап на основното образование или успешно завършен курс за огрмотяване, организиран от училища в системата на предучилищното и училищното образование по реда на Закона за насърчаване на заетостта или на Закона за предучилищното и училищното образование, или валидирани компетентности за начален етап на основно образование по чл. 167, ал. 1, т. 4 от Закона за предучилищното и училищното образование - за лица, навършили 16 години, а в случаите на продължаващо професионално обучение - и придобита квалификация по част от професия;

2. За втора степен:

а) завършено основно образование - за начално професионално обучение за ученици;

б) завършен първи гимназиален етап - за начално професионално обучение за ученици по допълнителен държавен план-прием;

в) завършен първи гимназиален етап и придобита първа степен на професионална квалификация за продължаващо професионално обучение за ученици по допълнителен държавен план-прием;

г) завършен XI клас и придобита първа степен на професионална квалификация - за ученици;

д) завършен първи гимназиален етап - за начално професионално обучение за лица, навършили 16 години;

3. За трета степен:

а) завършено основно образование - за ученици;

б) завършен първи гимназиален етап и придобита първа степен на професионална квалификация - за ученици;

в) завършен XI клас и придобита втора степен на професионална квалификация - за ученици;

г) придобито право за явяване на държавни зрелостни изпити или придобито средно образование - за лица, навършили 16 години;

4. за четвърта степен - завършено средно образование.

Професиите и специалностите, за които се отнася входящото минимално квалификационно равнище се определят в държавния образователен стандарт за придобиване на квалификация по професията и в съответния типов учебен план.

Изходящото образователно равнище за придобиване на съответните степени на професионална квалификация за ученици е:

1. за първа степен:

а) завършен първи гимназиален етап;

б) завършен клас от средната степен - за ученици със специални образователни потребности;

в) завършен XI клас - за ученици по допълнителен държавен план-прием;

2. за втора степен - успешно завършен XI клас или XII клас;

3. за трета степен - успешно завършен XII клас.

Изходящото образователно равнище за придобиване на степен на професионална квалификация или на квалификация по част от професия за лица, навършили 16 години, които се обучават в курсове за придобиване на професионална квалификация, е еднакво с входящото минимално образователно равнище за съответната степен.

Степента на професионална квалификация за всяка професия от Списъка на професиите за професионално образование и обучение се определя в съответствие с Националната квалификационна рамка, приета с акт на Министерския съвет.

Придобиването на професионална квалификация в системата на професионалното образование и обучение се регламентира с рамкови програми, утвърдени от министъра на образованието и науката. (https://www.navet.government.bg/bg/media/ZPOO-2018.pdf)

Тези програми определят възрастта и входящото образователно и квалификационно равнище на обучаемите, както и съдържанието и продължителността на професионалното образование и на професионалното обучение:

1. програми А за начално професионално обучение с придобиване на първа степен на професионална квалификация;

2. програми Б за начално и продължаващо професионално обучение с придобиване на втора или трета степен на професионална квалификация;

3. програми В за професионално образование с придобиване на втора или трета степен на професионална квалификация;

4. програми Г за професионално обучение с придобиване на четвърта степен на професионална квалификация;

5. програми Д за начално професионално обучение с придобиване на квалификация по част от професия;

6. програми Е за продължаващо професионално обучение за актуализиране или разширяване на придобита професионална квалификация, както и за придобиване на първа, втора и трета степен на професионална квалификация след придобита квалификация съответно по част от професия, първа или втора степен на професионална квалификация.

Заключение

В заключение може да посочим, че осигуряването на адекватни професии и качествено обучение по тях е от ключово значение за развитието на икономиката на България през следващите години. Това е свързано с намаляване на броя преждевременно напускащите образователната система, съответствие на професионалното образование и обучение с нуждите на пазара на труда и учене през целия живот.

Цитирани източници

(Cedefop), Е. ц. (2018). *https://www.cedefop.europa.eu/files/4161_bg.pdf*. Свалено от www.cedefop.europa.eu: https://www.cedefop.europa.eu/files/4161_bg.pdf

(edefop), Е. ц. (2018). *https://www.cedefop.europa.eu/files/4161_bg.pdf*. Изтеглено на 2019 от www.cedefop.europa.eu: https://www.cedefop.europa.eu/files/4161_bg.pdf

Дискусия между експерти от Cedefop и разработващите националните политики, проведена на 2-4 октомври 2017 г. в София. . (2017). Свалено от https://www.google.bg/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjS0Pq5hsrlAhUp2aYKHTlLDMIQFjABegQIARAC&url=https: Дискусия между експерти от Cedefop и разработващите националните политики, проведена на 2-4 октомври 2017 г. в София. https://www.google.bg/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8

&ved=2ahUKEwjS0Pq5hsrlAhUp2aYKHTlLDMIQFjABegQIARAC&url=https
https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134673921. (н.д.). Свалено от www.lex.bg: https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134673921
https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134673921. (н.д.). Свалено от www.lex.bg: https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134673921
https://www.navet.government.bg/bg/media/Strategia-POO-2014.pdf. (н.д.). Свалено от www.navet.government.bg: https://www.navet.government.bg/bg/media/Strategia-POO-2014.pdf
https://www.navet.government.bg/bg/media/ZPOO-2018.pdf. (н.д.). Свалено от www.navet.government.bg: https://www.navet.government.bg/bg/media/ZPOO-2018.pdf
НСИ. (н.д.). *Регистър на центрове за професионално обучение на НАПОО.* Свалено от www.nsi.bg: НСИ: http://www.nsi.bg/en; Регистър на центрове за професионално обучение на НАПОО:

Контактна информация:

- Доц. д-р Христо Сирашки
- Стопанска академия „Д. А. Ценов“ Свищов
- Катедра „Стратегическо планиране“
- E-mail: h.sirashki@uni-svishtov.bg
- Телефон: 0887 523 235